

Distribució territorial i característiques sociodemogràfiques de la població de nacionalitat estrangera en àmbits urbans: el cas de la ciutat de Barcelona¹

Jordi Bayona i Carrasco

Centre d'Estudis Demogràfics

Departament de Geografia de la UAB

jbayona@ced.uab.es

Resum

Des d'inicis de la dècada dels noranta, l'acceleració dels fluxos migratoris internacionals ha comportat un ràpid creixement dels residents estrangers a les ciutats del sud d'Europa. En el cas de Barcelona, aquest creixement és d'especial intensitat des de finals dels noranta, multiplicant per nou la població estrangera present, que actualment supera el 15% dels seus residents. En aquest treball ens interessa conèixer, a partir de les dades del Cens de 2001, el procés d'assentament de la població de nacionalitat estrangera en el territori. Les característiques sociodemogràfiques dels migrants conjuntament amb una situació marcada per una primera arribada a la ciutat es configuren com els principals factors explicatius d'una inserció caracteritzada per una forta heterogeneïtat de situacions, on el mercat de l'habitatge i la jerarquia socioeconòmica dels barris barcelonins acaben d'explicar les pautes d'inserció, combinant les característiques del territori amb les de la població que hi resideix.

1. Aquest treball s'ha de considerar producte del projecte *Demografia e integració social de la població de nacionalidad extranjera en España* (SEJ2004-00846), subvencionat pel Plan Nacional I+D del Ministerio de Ciencia y Tecnología.

Paraules Clau: Població nacionalitat estrangera, segregació residencial, característiques sociodemogràfiques, Cens de 2001, Barcelona.

Resumen

Distribución territorial y características sociodemográficas de la población de nacionalidad extranjera en ámbitos urbanos: el caso de la ciudad de Barcelona

Desde inicios de la década de los años noventa, la aceleración de los flujos migratorios internacionales ha comportado un rápido crecimiento de los residentes de nacionalidad extranjera en las ciudades del sur de Europa. En el caso de Barcelona, este crecimiento es de especial intensidad desde finales de los noventa, llegando a multiplicar por nueve la población extranjera, que en la actualidad supera el 15% de sus residentes. En este trabajo nos interesa conocer, a partir de los datos del Censo de 2001, el proceso de asentamiento de la población de nacionalidad extranjera en el territorio. Las características sociodemográficas de los migrantes conjuntamente con una situación marcada por una primera etapa de llegada a la ciudad se configuran como principales elementos interpretativos de una inserción caracterizada por una fuerte heterogeneidad de situaciones, donde el mercado de la vivienda y la jerarquía socioeconómica de los barrios de la ciudad acaban de explicar las pautas de inserción, combinando las características del territorio con las de la población.

Palabras clave: Población de nacionalidad extranjera, segregación residencial, características sociodemográficas, Censo de 2001, Barcelona.

Abstract

Territorial distribution and sociodemographic characteristics of the foreign born population in urban areas: the case of the city of Barcelona

Since the 1990s, the intensification of international migratory flows produced a fast growth of foreign residents in cities of Southern Europe. In Barcelona, this phenomena has been especially intense since the end of the 1990s, increasing the foreign population by nine times reaching over 15% of the total population today. In this work we analyze the settlement of foreign born population of in the territory, using the data of the of 2001 Census. The sociodemographic characteristics of the migrant together with a situation marked by a first arrival in the city are understood as the main explanatory factors of an insertion process characterized by a wide variety of situations, in which, the housing market and the socioeconomic hierarchy of the neighbor-

hoods of Barcelona explain the models of insertion, combining the characteristics of the territory with those of the population that lives on it.

Keywords: Foreign born population, residential segregation, sociodemographic characteristics, 2001 Census, Barcelona.

Introducció: el creixement dels fluxos migratoris

L'evolució de les xifres de residents estrangers a la ciutat de Barcelona és un clar exemple del fort creixement de la immigració internacional en els països i ciutats del sud d'Europa, que s'ha produït amb una especial intensitat des de mitjans de la dècada dels noranta. És un creixement que pot ser caracteritzat tant per la velocitat amb què s'han efectuat els canvis, en un context precedent de baixa immigració, com per l'heterogeneïtat en la composició de les nacionalitats que arriben a la ciutat. Aquest augment recent de residents estrangers és, al mateix temps, superior a l'observat en els mateixos anys en el conjunt d'Europa, dècada que havia estat precisament caracteritzada per l'acceleració dels fluxos migratoris, conjuntament amb la seva feminització i per l'increment de la clandestinitat (Salt i altres, 2000). En els països del sud d'Europa, sigui el cas d'Espanya, que s'ha incorporat de forma tardana a la dinàmica immigratòria (vegeu Muñoz i Izquierdo, 1989), aquest procés s'està produint en els darrers anys amb una especial intensitat (Domingo, 2006). Aquesta situació excepcional situa Espanya com el país europeu amb un creixement més elevat dels fluxos migratoris en els darrers anys.

La repercussió en la ciutat de Barcelona d'aquesta evolució ha estat encara més notable, perquè els grans centres urbans concentren una proporció d'estrangers més elevada que el conjunt de l'Estat. D'aquesta manera, en un interval de deu anys la població de nacionalitat estrangera empadronada en el municipi de Barcelona gairebé ha multiplicat per nou el seu nombre, dels vint-i-nou mil empadronats l'any 1996, l'1,9% de la població del municipi, als 244.988 de gener de 2006, que assoleixen el 15,3% dels barcelonins, segons el padró continu de població. Aquest increment, notable des de 1999, ha estat acompanyat per importants canvis en la composició de la població estrangera present, resumits en un rejuveniment al voltant dels cinc anys de mitjana, per una creixent masculinització, i per una forta diversificació en les nacionalitats presents, amb trenta-nou nacionalitats que superen el miler de residents a la ciutat. Territorialment, l'impacte en els barris del municipi ha estat marcat per la difusió de la població estrangera a tots els barris de la ciutat, partint d'una situació inicial en els primers anys de la dècada dels noranta on els pocs estrangers presents es trobaven dualitzats en l'espai en funció de les seves característiques sociodemogràfiques i de la jerarquia residencial barcelonina, essent la immigració internacional un fenomen pràcticament desconegut en la majoria de barris de la ciutat.

La intenció d'aquest text és la d'analitzar la inserció territorial de la població de nacionalitat estrangera a Barcelona, coincidint amb uns estadis inicials d'arribada al municipi de la major part d'estrangers. Es tindrà en compte els processos de concentració territorials i la segregació enfront la resta de la població, aportant els elements interpretatius per explicar les pautes territorials desenvolupades. Comptem, per aquest fet, amb les dades del Cens de població i habitatges de 2001, que ens informen de les característiques sociodemogràfiques i de l'habitatge de la població de nacionalitat estrangera en el municipi i del conjunt de residents, i els padrons continus de població, publicats anualment i que ens descriuen l'evolució del nombre d'estrangers empadronats i de la seva distribució en el municipi. Es parteix de la hipòtesi que les característiques sociodemogràfiques dels residents estrangers són les que expliquen, en el marc de la jerarquia socioeconòmica dels barris de la ciutat, les pautes d'inserció territorials.

1. Factors explicatius de la segregació residencial de la població estrangera

A inicis del segle XX es produeixen els primers treballs que tenen com a objecte d'estudi la desigual distribució espacial de la població estrangera en àmbits urbans. Des d'aquestes primeres aproximacions, en el marc del departament de sociologia de la Universitat de Chicago, i a partir del concepte de segregació residencial (vegeu Brun, 1994, per la discussió sobre l'ús del terme), es determinen unes pautes de distribució de la població estrangera (o de minories ètniques, segons la perspectiva d'anàlisi) que difereixen de les del conjunt de població, amb evidents signes de concentració en l'espai. La segregació residencial, però, no es produeix únicament entre els estrangers, és una constant en la història urbana amb diversos exemples en el temps (vegeu van Kempen i Oziükren, 1998; van Amersfoort, 1987; o Harvey, 1989), que fins i tot s'indica que augmenta en els darrers anys (Massey, 1996).

Sorgeixen diverses interpretacions alhora de cercar causes explicatives de la segregació residencial de la població estrangera (vegeu van Kempen i Oziükren, 1998), que podrien ser resumides, a grans trets, en tres: 1) la segregació per motius socioeconòmics; 2) la segregació per causes demogràfiques; i 3) la segregació per motius ètnics. Bona part de les diferències residencials observades entre els residents estrangers són explicades per les característiques socioeconòmiques (tot i la sovint manca de dades d'escala inframunicipal sobre nivells de renda) i demogràfiques. Quan aquests factors no acaben d'interpretar correctament les pautes residencials observades, es pot llavors insinuar un tercer conjunt d'altres motivacions, ja tinguin el seu origen en factors interns al propi grup segregat (a partir de fenòmens de reagrupament comunitari), o factors externs al propi grup (en aquest cas de discriminació, fonamentada en l'accés a l'habitatge).

En la segregació per motius socioeconòmics s'afirma que la població es distribueix en funció de la seva capacitat econòmica i la jerarquia socioeconòmica dels seus barris, on l'habitatge actua com a filtre determinant d'aquesta distribució. Aquesta desigualtat econòmica i social entre grups implica un risc important de fractura social, amb la possible exclusió dels grups afectats, fet que es produeix tant entre autòctons com entre immigrants, però que es veu reforçada en el segon cas a partir dels criteris legals d'accés a la ciutadania (Pascual i Cardelús, 1998). La major sobrerrepresentació entre les classes socials menys afavorides de la població estrangera, per sí sola, implica un factor important de diferenciació territorial en relació a la distribució del conjunt de residents.

A la segregació per motius demogràfics se li ha prestat menor atenció en fer referència a poblacions immigrades (vegeu Rhein, 1988). La desigual distribució en un territori determinat de diferents grups de població segons l'edat i el sexe, principalment, però també a partir de l'estat civil i la composició familiar, la mateixa dimensió de la llar o, en darrer terme i en relació amb tots aquests factors, a l'estadi en què es troben en el cicle de vida, són els elements que actuen en la diferenciació. La població de nacionalitat estrangera, a partir del seu origen migratori, presenta diverses peculiaritats que es tradueixen en una estructura per sexe i edat que es troba condicionada en funció de la novetat i les característiques dels fluxos, de la seva ocupació laboral i de l'estratègia emprada a l'hora d'inserir-se en el país de destinació. La legislació, sobretot en matèria de nacionalització i de reagrupació familiar, pot acabar per distorsionar la percepció del fenomen. S'indiquen tres causes principals associades a la segregació demogràfica per al conjunt de la població (Kemper, 1998, p. 1): el subministrament de nous habitatges; 2) l'estructura del mercat immobiliari; i 3) la mobilitat residencial. En el cas de la ciutat de Barcelona, la saturació urbanística de la ciutat des de finals dels setanta fa que l'impacte de noves construccions sigui baixa, tot i això, el procés de desconcentració urbana que provoca que Barcelona perdi 250 mil residents entre 1981 i 1996 facilita l'entrada de població estrangera en alguns barris, en especial al centre històric (dos de cada tres residents de 1955 han desaparegut el 1996), que es configura com a espai d'arribada per la major part d'estrangers extracomunitaris.

Finalment, quan ambdues causes no poden explicar el valor observat, s'apunta llavors a una segregació per motius ètnics o racials. En aquesta ocasió apareixen dos grans grups de causes, la segregació per motius endògens al propi grup segregat, o per motius exògens al grup. En el primer cas, són les preferències personals de residir en un entorn més homogeni o amb membres del mateix grup les que expliquen les pautes residencials (vegeu Clark, 1986). En el segon, és la possible discriminació, fonamentada en l'accés a l'habitatge, la que actuarà com a factor explicatiu essencial. Castles i Kosak (1984) assenyalen aquest fet com a primordial en la segregació residencial a Europa de la població immigrant des dels anys seixanta. L'accés al mercat d'habitatge en lloguer, que en uns estadis inicials d'incorporació és el mode de tinença prioritari entre els residents estrangers, actuarà de filtre determinant en la distribució.

2. Les fonts estadístiques: el Cens de 2001 i el Padró continu de població

El Cens de població i habitatges, realitzat a novembre de 2001, és la darrera explotació estadística que ens permet conèixer les característiques de la població de nacionalitat estrangera resident al municipi, més enllà del sexe, l'edat i la nacionalitat. Comptem, per a la població estrangera i per al conjunt de la població, amb dades sobre el seu nivell d'instrucció, la relació amb l'activitat i la composició de la llar, a més a més de les característiques de l'habitatge on resideix. Aquestes microdades ens han estat facilitades des de l'Institut d'Estadística de Catalunya (Idescat) per les seccions censals. Cal considerar, però, que el Cens no recull tota la població estrangera: aquells residents amb situacions més precàries possiblement no han estat enregistrats. Conjuntament amb aquest possible subenregistrament, un segon fet condicionarà els resultats obtinguts: les dades recollides ens mostraran una situació caracteritzada per la transitorietat, la meitat dels estrangers censats l'any 2001 a la ciutat havien arribat en els darrers tres anys.

La segona font estadística considerada és el Padró continu de població. La implantació d'aquest registre a Espanya ha possibilitat l'existència de recomptes estadístics de població anuals, on consta la població de nacionalitat estrangera independentment de la seva situació legal al país. El Padró continu recull i incorpora al padró del municipi els moviments demogràfics registrats en aquest, siguin els naixements, defuncions o les altes i baixes resultants dels moviments migratoris. Així, en el conjunt d'Espanya, si a 1 de gener de 2005 es compten 1.977.291 estrangers residint legalment al país, el Padró continu a la mateixa data recull fins a 3.730.610 estrangers empadronats. Un any més tard, i després del darrer procés de regularització dirigit a treballadors estrangers, les xifres de residents legals s'incrementen als 2.738.932, i les del padró continu se situen en 4.144.166 residents, després del primer procés de correcció d'aquestes xifres d'acord amb la darrera revisió de la llei d'estrangeria,² que segons els primers avanços estadístics (www.ine.es) han suposat la supressió de prop de mig milió de registres d'estrangers. El fet que la població de nacionalitat estrangera, es trobi o no en situació legal al país, pugui incorporar-se al Padró mitjançant l'autoempadronament, comporta que les xifres resultants no siguin del tot fiables. Per un cantó, es desconeix si tots els residents estrangers realment s'empadronen, i quin percentatge d'aquests no consta en el registre. De l'altre, en canvi, es tem que existeixi un elevat sobreenregistrament, tant per la dificultat d'enregistrar les baixes o retorns al país d'origen, com per l'existència de duplicats difícils de detectar entre els estrangers, situació que es vol corregir

2. Segons la darrera revisió de la Llei d'Estrangeria, que entrà en vigor a 20 de desembre de 2003, la població extracomunitària sense l'autorització de residència permanent al país té l'obligació de renovar la seva inscripció al padró de forma bianual, o en cas contrari caducarà la seva presència en aquest registre (Pérez, 2004).

amb l'operació de comprovació de dades de mitjans de 2006 i posteriors, tot i que existeix el dubte de què succeeix amb els europeus comunitaris, no sotmesos a aquest procés. L'empadronament com a pas previ al dret de gaudir de drets bàsics com l'obtenció de la targeta sanitària o l'escolarització, independentment de la situació legal al país, així com la utilització del certificat padronat com a document acreditatiu de l'any d'arribada al país en les operacions de normalització, expliquen que la cobertura de l'empadronament no només hagi millorat, sinó que tendeix, en conjunt, al sobreregistre.

3. L'evolució dels fluxos migratoris a Espanya i Barcelona

A inicis de la dècada dels noranta, i amb dades del Cens de 1991, escassament 353.367 residents estrangers es trobaven censats a Espanya, un 0,9% del total d'habitants, proporció que se situava entre les més baixes en el context europeu. Deu anys més tard, i amb el Cens de 2001, aquestes xifres s'havien quintuplicat, assolint el 1.572.017 estrangers, el 3,8% de la població de l'Estat. El Padró continu ens aporta xifres de població més elevades, a 1 de gener de 2002 (i coincidint a la pràctica amb l'elaboració del Cens), els residents estrangers augmentaven a 1.977.946. Des d'aquesta data, gairebé sis-cents mil nous estrangers s'han anat incorporant anualment al padró, assolint a inicis del 2006 els 4.144.166 empadronats, amb una proporció de residents estrangers que s'apropa progressivament al 10% i se situa ja entre els valors capdavanters en el context europeu (tot i que el nombre de residents legals a 31 de març de 2006 no arribava als tres milions, amb 2.873.250 estrangers).

A l'igual que el conjunt d'Espanya, el creixement de la població de nacionalitat estrangera a la ciutat de Barcelona en els darrers anys ha estat d'una gran magnitud, passant d'aproximadament trenta mil residents estrangers (menys del 2% de la població) l'any 1996, a gairebé superar els dos-cents cinquanta mil estrangers presents a 1 de gener de 2006, amb més del 15% dels barcelonins. Aquest creixement, que també s'ha produït en el conjunt d'Espanya (de l'1,4% al 9,3% de gener de 2006), ha estat de major intensitat en les grans ciutats, però també en el litoral turístic o en les zones d'agricultura intensiva (vegeu Pumares, 2003, per a la distribució de la població estrangera a Espanya).

Tant a Espanya com a la ciutat de Barcelona, la llatinoamericanització dels fluxos ha estat el fet que ha incidit de manera més notable en la composició per nacionalitats. En comparació a altres àmbits territorials, la ciutat de Barcelona destaca per la importància dels col·lectius asiàtics (pakistanesos, filipins i xinesos, bàsicament), que sumen un 16% dels efectius a inicis del 2006, i per la poca representació dels africans (el 9%), essent el col·lectiu americà el 52% dels estrangers presents, per un 23% d'europeus (en un 70% comunitaris). La major presència d'americans, europeus comunitaris i asiàtics es relaciona amb l'estructura econòmica urbana, amb una major representació del sector serveis on treballen majoritàriament aquests col·lectius (Bayona i Do-

Taula 1
Evolució de la població de nacionalitat estrangera resident a Barcelona, Catalunya i Espanya, 1991-2006

	1991	1996	2001	2005	2006
Barcelona	23.720	29.059	95.356	219.941	244.988
(%)	1,4%	1,9%	6,3%	13,8%	15,3%
Catalunya	66.334	98.035	310.307	798.904	913.757
(%)	1,1%	1,6%	4,9%	11,4%	12,8%
Espanya	353.367	542.314	1.572.017	3.730.610	4.144.166
(%)	0,9%	1,4%	3,8%	8,5%	9,3%

Font: Cens de 1991, Padró de 1996 i Cens de 2001, Padró continu de gener de 2005 i 2006, amb dades de l'INE.

mingo, 2005). En relació a 1991, l'increment dels fluxos ha comportat una forta variació en la jerarquia de les nacionalitats: a 1991, els residents europeus, majoritàriament comunitaris, representaven el 41% dels estrangers presents, per un 33% d'americans, un 15% d'asiàtics i un 11% d'africans.

4. La distribució territorial de la immigració, 1991-2006: de la dualització a la difusió territorial

Les característiques demogràfiques de la població de nacionalitat estrangera resident en el municipi de Barcelona, com a resultat de l'increment dels fluxos i del creixement de l'estoc de residents, mostren diferències contrastades entre 1991 i l'actualitat, que han propiciat la dispersió de les nacionalitats, la concentració en les edats i l'increment de les divergències en la composició per sexes dels diferents orígens continentals. Paral·lelament, i de la mateixa forma, s'espera que la distribució en el territori també hagi variat força en aquests gairebé quinze anys d'observació. En relació directa amb la població de nacionalitat estrangera, tres factors s'hauran de considerar preferentment com a inductors dels canvis espacials: 1) d'una banda, el propi creixement de la immigració internacional, que porta associada l'extensió de la població de nacionalitat estrangera a tots els barris de la ciutat; 2) de l'altre, l'existència de pautes territorials que varien en funció de la nacionalitat, amb possibles modificacions en la distribució del conjunt de residents segons l'evolució de cadascun dels col·lectius nacionals; i 3) finalment, la possible aparició de variacions en les pautes territorials de les diferents nacionalitats, ja sigui per un major temps d'estada al país, o per una composició sociodemogràfica dels fluxos migratoris que canvia en el temps.

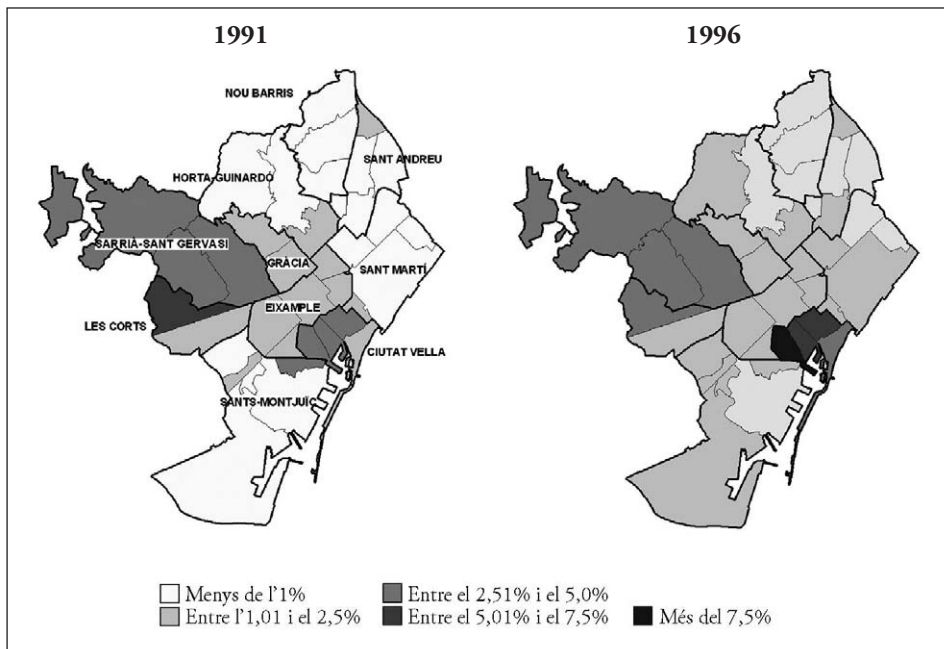
Prenent l'any 1991 com a punt de referència inicial per a l'estudi de la distribució espacial de la població de nacionalitat estrangera a Barcelona, en coincidir aquesta data amb el Cens de població i situar-se a l'inici d'una dècada on

les transformacions en el nombre i característiques d'aquesta població varien enormement, s'observa una situació preliminar que en ocasions anteriors hem adjectivat com de "polarització espacial", tant per la presència com per les característiques de la població de nacionalitat estrangera resident en uns o altres barris del municipi (Domingo i Bayona, 2002). D'una banda, els barris socioeconòmicament més ben situats del municipi, que es podrien identificar a grans trets amb els districtes de Sarrià-Sant Gervasi i les Corts, mostraven l'any 1991 una sobrerrepresentació de població estrangera, població que es caracteritzava especialment per la seva pertinença a països desenvolupats: Unió Europea, Estats Units, Canadà i Japó. Aquesta localització s'assimilava a la trobada en altres grans ciutats europees (vegeu per exemple el cas de Brussel·les, Kesteloot i Van der Haegen, 1997; o de Madrid, Vázquez Varela, 2003) i coincidia amb la de les classes més benestants de la ciutat. D'aquesta manera, el barri de Pedralbes, situat al districte de les Corts, presentava la proporció de població de nacionalitat estrangera sobre el total de residents més elevada de la ciutat (el 6,2%), i el barri de Sant Gervasi acollia el major nombre de residents estrangers, aproximadament el 13% dels censats al municipi amb 3.350 persones, per un total que no superava els 25 mil residents i representava l'1,4% del conjunt de barcelonins. En aquest mateix recompte, el districte de Ciutat Vella, centre històric de la ciutat, apareixia també com a espai amb proporcions elevades de població de nacionalitat estrangera.

Amb valors similars o menors als anteriorment citats, la composició per nacionalitats esdevenia totalment diferenciada: a Ciutat Vella es trobaven representats sobretot marroquins i filipins. En un dels seus barris, el Raval, s'assolien els 1.828 residents estrangers i el 4,8%, destacant per la presència d'estrangers i diferenciant-se d'altres zones de la ciutat per les nacionalitats que allí residien. Entre aquests dos pols principals d'implantació, i amb proporcions sobre el total de residents similars al conjunt de Barcelona, trobàvem el districte de l'Eixample com a zona de transició, amb una composició per nacionalitats on s'observaven sobretot ciutadans de nacionalitats sud-americanes, al mateix temps que hi residia un nombre representatiu d'uropeus. En contraposició, a la resta de districtes i barris del municipi, la població de nacionalitat estrangera es mantenia en valors comparativament força reduïts, podent-se arribar fins i tot a afirmar que la immigració estrangera en aquests indrets era pràcticament inexistent a principis dels anys noranta segons el recull censal (vegeu la figura 1).

Aquesta esquematització ens dibuixa per tant una ciutat amb dos pols d'implantació de la població de nacionalitat estrangera, amb uns barris intermedis de transició, que al cap i a la fi, entre uns i altres no arriben a abastar ni la meitat dels barris del municipi. En la resta dels barris, en canvi, la població de nacionalitat estrangera és pràcticament inexistent. Deixant de banda possibles defectes en l'enregistrament de les dades, amb unes conseqüències disperses en funció de la nacionalitat i de la residència legal al país (que es podrien traduir en la distribució), aquesta situació, que hem adjectivat com polaritzada, mos-

Figura 1
Proporció que representa la població de nacionalitat estrangera
sobre el conjunt de residents de la Zona Estadística Gran,
Barcelona, 1991, 1996

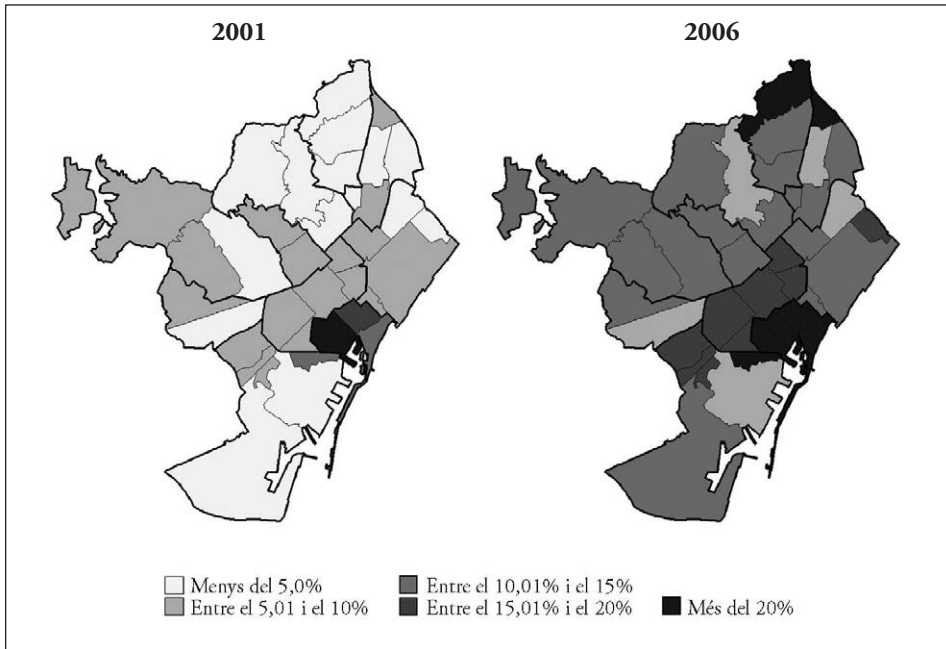
Font: Cens de població de 1991 i Padró de població de 1996, amb dades de l'Idescat. Elaboració pròpia.

tra al mateix temps una heterogeneïtat important en els perfils de la població estrangera de la ciutat.

Uns anys més tard, a principis de 2006, aquesta primerenca polarització ha desaparegut després de l'increment de la població estrangera generalitzat que ha portat a la ciutat al llindar dels 250 mil residents estrangers. Així, la situació inicial ha anat a poc a poc evolucionant a grans trets cap a: 1) una concentració en nombres absoluts cada cop major de població estrangera al districte de Ciutat Vella i als barris propers, coincidint amb l'increment d'efectius de les nacionalitats que ja s'hi trobaven representades quinze anys enrere, i l'entrada de nous col·lectius; 2) una pèrdua de pes relatiu dels barris millor situats socioeconòmicament, paral·lela al menor creixement de les nacionalitats allí presents i a la minsa aflluència de noves nacionalitats; i 3) l'extensió de la immigració cap a barris on a principis de la dècada la presència era inexistent, lligada sobretot a la major dispersió de sud-americans i a la desconcentració d'altres nacionalitats (Bayona i Blanco, 2004).

En els darrers recomptes, aquests barris emergents incrementen ràpidament la proporció de residents estrangers, arribant a superar el 20% de la població del barri (és el cas de Trinitat Vella, amb el 27,5% i de Ciutat Meridiana-

Figura 2
Proporció que representa la població de nacionalitat estrangera
sobre el conjunt de residents de la Zona Estadística Gran,
Barcelona, 2001, 2006

Font: Cens de població de 2001 amb dades de l'Idescat; Padró continu de 2006 amb dades de l'INE. Elaboració pròpia.

Vallbona, amb el 23,2% a inicis de 2006), o a aproximar-s'hi ràpidament (al barri de Besòs, amb el 17,7%). En alguns casos, en menys de cinc anys els percentatges han crescut des de valors inferiors al 5%, evidenciant la velocitat dels canvis introduïts. La població estrangera estaria a poc a poc reproduint la inserció territorial de fluxos migratoris anteriors, en aquest cas d'aquells que vingueren de la resta de l'Estat durant els anys seixanta, on la capacitat econòmica dels migrants i la jerarquia socioeconòmica dels barris barcelonins expliquen les pautes observades.

Per al conjunt de residents estrangers, la distància espacial en la residència en relació al total de residents del municipi és baixa, tal i com ens aporten els indicadors de segregació espacial. L'índex de segregació³ (IS) per a l'any

3. La formulació de l'índex de segregació és: $IS = \frac{1}{2} \sum_{i=1}^n \left| \frac{x_i}{X} - \frac{t_i - x_i}{T - X} \right|$, on x_i és la població del

grup X en la unitat espacial i ; X la població del grup X en el municipi; t_i , la població total en la unitat espacial i ; T és la població total del municipi, i n el número d'unitats espacials del municipi. El valor 100 indica que els dos grups no coincideixen en l'espai i per tant la segregació és màxima, i el valor 0 que les seves distribucions són idèntiques i no existeix segregació.

Taula 2
Índex de segregació de la població de nacionalitat estrangera,
les agrupacions continentals i les principals nacionalitats a Barcelona,
segons la ZEG i la ZRP, 1991-2005

	ZEG				ZRP		
	1991	1996	2001	2005	1996	2001	2005
Unió Europea	36,3	31,3	30,3	28,2	33,9	32,6	30,0
Resta d'Europa	39,8	33,7	19,5	18,5	42,0	28,5	24,4
Àfrica	56,6	43,0	41,8	37,2	46,8	45,3	42,1
Amèrica	21,0	16,9	15,7	12,9	20,9	19,0	16,6
Àsia i Oceania	41,6	42,3	47,5	40,5	46,9	49,8	43,3
Total població estrangera	31,6	25,0	20,8	19,2	27,3	23,0	22,5
Equador	37,3	37,8	19,8	19,7	74,9	27,7	26,0
Marroc	65,8	53,2	47,9	41,1	56,6	51,4	45,8
Perú	26,0	22,5	21,5	17,8	29,1	26,4	21,8
Colòmbia	24,2	24,2	17,3	12,0	41,1	22,4	17,1
Rep. Dominicana	42,7	31,2	34,2	29,5	43,1	42,5	37,7
Pakistan	-	69,6	70,3	64,2	75,6	71,5	68,5
Filipines	59,6	62,4	68,1	65,9	69,3	72,2	71,2
Itàlia	38,1	29,1	29,2	23,0	39,0	32,0	25,0
França	35,7	33,2	31,5	31,9	34,9	36,1	34,3
Argentina	22,5	19,4	21,7	17,9	29,4	27,5	22,4
Xina	42,4	29,3	26,9	24,2	51,1	38,6	32,0
Alemanya	42,0	41,5	35,7	32,0	47,4	40,3	35,4

Font: Cens de 1991, Padró de 1996 i Cens de 2001, amb dades cedides per l'Idescat; Padró continu de 2005, amb dades del Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona. Elaboració pròpia.

2005 se situa en 19,2 sobre 100 utilitzant les 38 *Zones Estadístiques Grans* (que s'assimilen als grans barris de la ciutat), o a 22,5 amb les 248 *Zones de Recerca Petita* (vegeu la taula 2), amb uns valors inferiors als que podríem trobar utilitzant altres variables sociodemogràfiques del conjunt de residents del municipi, sigui el cas de la Comunitat Autònoma de naixement dins d'Espanya o bé el nivell d'instrucció assolit del conjunt de barcelonins (Bayona, 2006). Per agrupacions continentals, americans i europeus extracomunitaris mostren uns valors força baixos i descendents en el temps. Els europeus comunitaris, en canvi, experimenten valors superiors a la mitjana, mentre africans i asiàtics presenten les xifres més elevades. Per nacionalitats, s'amplifiquen aquestes diferències: pakistanesos i filipins tenen alts valors de segregació, que traslladen la seva concentració a Ciutat Vella, tot i que des de 2001 s'atenuen progressivament. A l'extrem contrari, colombians o argentins segueixen mostrant reduïts valors de segregació residencial.

L'intens creixement dels residents estrangers ha estat acompanyat per una dispersió significativa en el territori. Únicament les dues nacionalitats amb majors nivells de segregació, filipins i pakistanesos, mostren una evolució ascendent fins 2001, tot i que amb indicis de desconcentració des d'aquesta data en endavant. Tot i compartir índexs de segregació elevats, responen a perfils diferenciats: entre els filipins, les dones són majoritàries, eren ja una nacionalitat amb presència significativa a la ciutat l'any 1991 i han experimentat un lent creixement des d'ençà, amb una ocupació relacionada directament amb el servei domèstic. En canvi, els pakistanesos són la nacionalitat amb un perfil més masculinitzat a la ciutat, amb un intens creixement dels fluxos en els darrers anys, i amb una ocupació en l'hostaleria o la construcció, on Ciutat Vella s'ha configurat com el districte d'entrada a la ciutat.

5. Característiques sociodemogràfiques associades a la concentració

L'anàlisi de la distribució territorial ens mostra unes pautes clares definides segons la nacionalitat, amb desigual implantació en el territori. Amb microdades del Cens de 2001, cedides des de l'Idescat, ens és possible analitzar les característiques individuals que es troben associades a la concentració en el territori. Per a aquest fi, s'ha realitzat una anàlisi multivariant amb un model de regressió logística, on ens plantejem específicament quines són les característiques dels individus i de les llars on resideixen relacionades amb la concentració espacial, i com intervé l'accés a l'habitatge i les seves prestacions en aquesta concentració. S'ha efectuat aquesta operació per a les principals nacionalitats, considerant que el conjunt de residents estrangers, a causa de la seva diversitat en les característiques i en les pautes residencials, és poc representatiu.

En aquesta anàlisi, el primer pas és definir què entenem com a àrees de concentració de població de nacionalitat estrangera. En lloc de definir un llinar a partir del qual parlar de concentració, s'ha preferit la utilització d'eines d'estadística espacial que ens informen del grau d'associació espacial d'una variable determinada en el territori. Així, amb l'estadístic *Global Moran's I* s'ha observat l'existència d'associació espacial en les variables, és a dir, per les diferents nacionalitats en les 1.491 seccions censals de la ciutat. Un cop comprovada l'existència d'aquesta associació, s'ha utilitzat un segon indicador, de caràcter local, que ens informa de les pautes territorials existents, seguint el procediment utilitzat per Esteve (2005). Amb el càlcul del $G_i(d)^*$ (Getis i Ord, 1992; Ord i Getis, 1995), podem identificar seccions que formen *clusters* de valors més similars als que hauríem d'esperar amb una distribució aleatòria del fenomen estudiat. Utilitzant una distància de referència, podem identificar i alhora cartografiar seccions que mostren valors d'associació territorial, ja sigui de valors alts o baixos de la variable seleccionada, en aquest cas el nombre de residents estrangers segons la nacionalitat. En la figura 3 s'ha representat el resul-

tat d'aquest procés, on els valors per sobre d'1,96 o per sota de -1,96 ens indiquen, amb un interval de confiança del 95%, l'associació espacial de valors alts o baixos respectivament.

En la regressió logística s'atribueix a cada individu el valor de concentració de la secció censal on resideix. Aquest valor s'ha considerat com a variable dependent. S'ha emprat un model pas a pas (STEP, *Stepwise Regression*), on s'introdueixen les variables una a una, i consten en el model final tan sols les variables que han resultat significatives. Deu són les nacionalitats considerades, situades entre les de major nombre de residents al municipi en el Cens de 2001: Alemanya, Argentina, Colòmbia, Equador, Filipines, Itàlia, Marroc, Perú, República Dominicana i Pakistan. Són nacionalitats que mostren indicadors de segregació i concentració dispars, des dels màxims de filipins i pakistanesos, als mínims de colombians, equatorians o peruans. Alhora, no es trobaven concentrats en les mateixes zones del municipi, així trobem des d'una presència pràcticament circumscrita a Ciutat Vella (i més concretament al barri de Raval), de pakistanesos o filipins, a una concentració en seccions dels barris més benestants de Sarrià-Sant Gervasi en el cas d'alemanys, o l'aparició de nous barris emergents en la distribució en el cas d'equatorians. En el càlcul del $Gi(d)^*$ s'ha utilitzat el total de residents per cada nacionalitat triada que es troben residint en llars familiars, ja que són aquests els individus de què disposem a més a més del sexe, l'edat i la nacionalitat, de les seves característiques sociodemogràfiques, de la llar i de l'habitatge on resideixen. En la regressió tan sols s'han pres com a referència de població concentrada aquelles xifres situades per sobre d'1,96, és a dir, quan amb un interval de confiança del 95% es pot afirmar que es tracta d'àrees de concentració.

Les variables que intervenen en la concentració

Aquestes entren en el model com a variables independents (les x_i), essent la variable dependent (la concentració) el valor de $Gi(d)^*$ per cada secció censal. La intenció d'aquesta aplicació estadística és la de conèixer quines d'aquestes variables incideixen en el fet de viure en zones de concentració, i quines es troben en canvi relacionades amb la dispersió en el municipi. S'ha decidit eliminar de la regressió la població menor de setze anys, considerant que les seves característiques no ens informen de la seva distribució (en tot cas serien les dels progenitors), al mateix temps que ens aportaven una forta distorsió en introduir variables com l'activitat o bé dels nivells d'instrucció assolits, amb unes dades no comparables amb la resta de la població. S'ha elegit, en primer lloc, introduir l'estructura demogràfica de les nacionalitats, a partir del **sexe** i l'**edat** dels individus. En la variable **sexe**, creiem *a priori* que pot intervenir de formes diferents en la concentració, a partir de tres fets: 1) pot ser una variable significativa tenint en compte les diferències entre sexes per nacionalitats en els estocs presents, podent associar la reagrupació familiar amb canvis en la

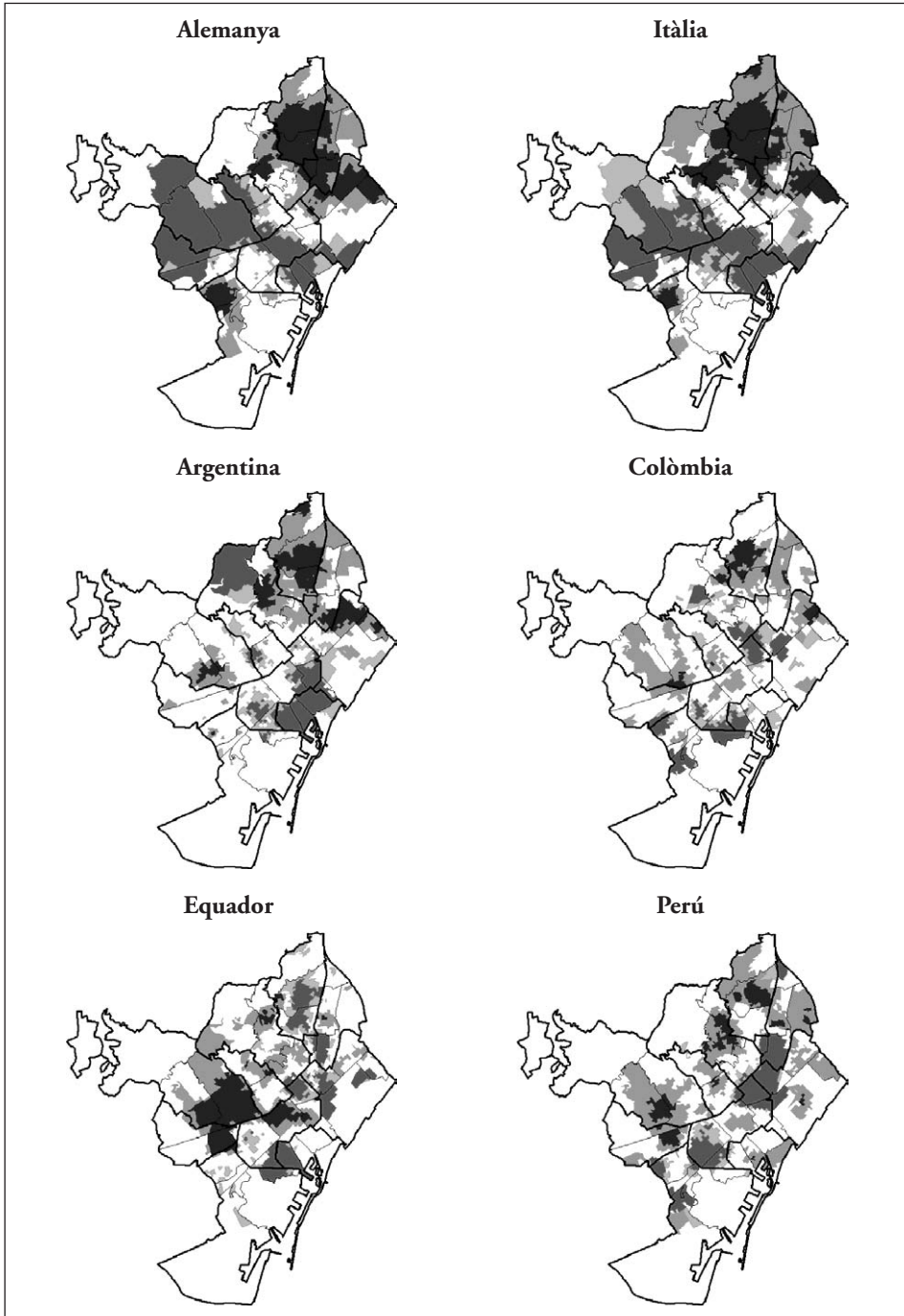
distribució; 2) pel paper del sexe en les estratègies migratòries de les nacionalitats (Domingo, Brancós, Bayona, 2002), i sobretot a l'hora d'identificar pautes noves o emergents; i 3) per algunes nacionalitats l'activitat fortament segmentada amb l'especialització en el servei domèstic pot provocar que les dones es trobin menys representades en la concentració. En l'edat s'han considerat tres grans grups d'edat, d'una banda els majors de quaranta-cinc anys, poc representatius en la majoria de nacionalitats, i que sense poder disposar de l'any d'arribada a la ciutat o bé a Espanya (variable que a més a més presenta a Barcelona ciutat fortes distorsions en la seva declaració per alguna de les nacionalitats aquí analitzades), podria en algunes ocasions relacionar-se amb una arribada a la ciutat anterior a la resta de compatriotes, i també amb una major dispersió. El segon grup d'edat considerat ha estat el de 25-44 anys, on s'engloba la major part de residents estrangers i coincideix amb les edats dominants en els fluxos migratoris arribats recentment a la ciutat, essent aquesta categoria la que s'ha utilitzat com a referència. Finalment, el tercer grup d'edat és el de 16-24 anys, que pot mostrar una situació més heterogènia, ja que no són majoritaris en els fluxos migratoris que arriben a la ciutat.

Un segon grup de variables es troben relacionades amb l'activitat econòmica realitzada a la ciutat. En primer lloc, s'ha considerat la variable d'**activitat**, que ens informa de la situació d'actiu o d'inactiu, en el primer cas subdividida entre els que es troben treballant i els desocupats. La desocupació podria correspondre's directament amb una major precarietat que comportés un increment de la concentració territorial. Una segona variable connectada amb l'activitat fa referència a la categoria **socioeconòmica**.⁴ S'ha agrupat aquesta en tres situacions, d'una banda els que no es troben treballant, de l'altre els que treballen en feines categoritzades com a altes o mitjanes-altes (agrupades en un sol grup), i de l'altre les dues categories que ens manquen, les baixes i mitjanes baixes, agrupades en la categoria baixes. En aquest cas, es vol veure quin és el paper de la qualitat en l'ocupació en relació amb la distribució, que pot intervenir en sentits oposats en funció de la nacionalitat (en sentit d'afavorir que l'individu es trobi concentrat entre els europeus comunitaris, i a la inversa en la resta de nacionalitats). Per la interacció que ha existit entre ambdues variables, s'ha creat finalment una de nova com a resum de les dues precedents, dividida en quatre categories: inactius, aturats, ocupats en categories baixes i ocupats en categories altes. Aquest darrer factor és el que s'ha considerat com a referència.

Una quarta variable que s'ha utilitzat en el model és la del **nivell d'estudis assolit**. Es preveu comprovar si un nivell d'estudis més elevat porta a una menor propensió a la concentració (encara que el nivell d'estudis entre els estrangers no sempre es tradueixi en millores en la seva ocupació), tot i que entre els europeus comunitaris es podria esperar just el contrari. Aquesta s'ha dividit en qua-

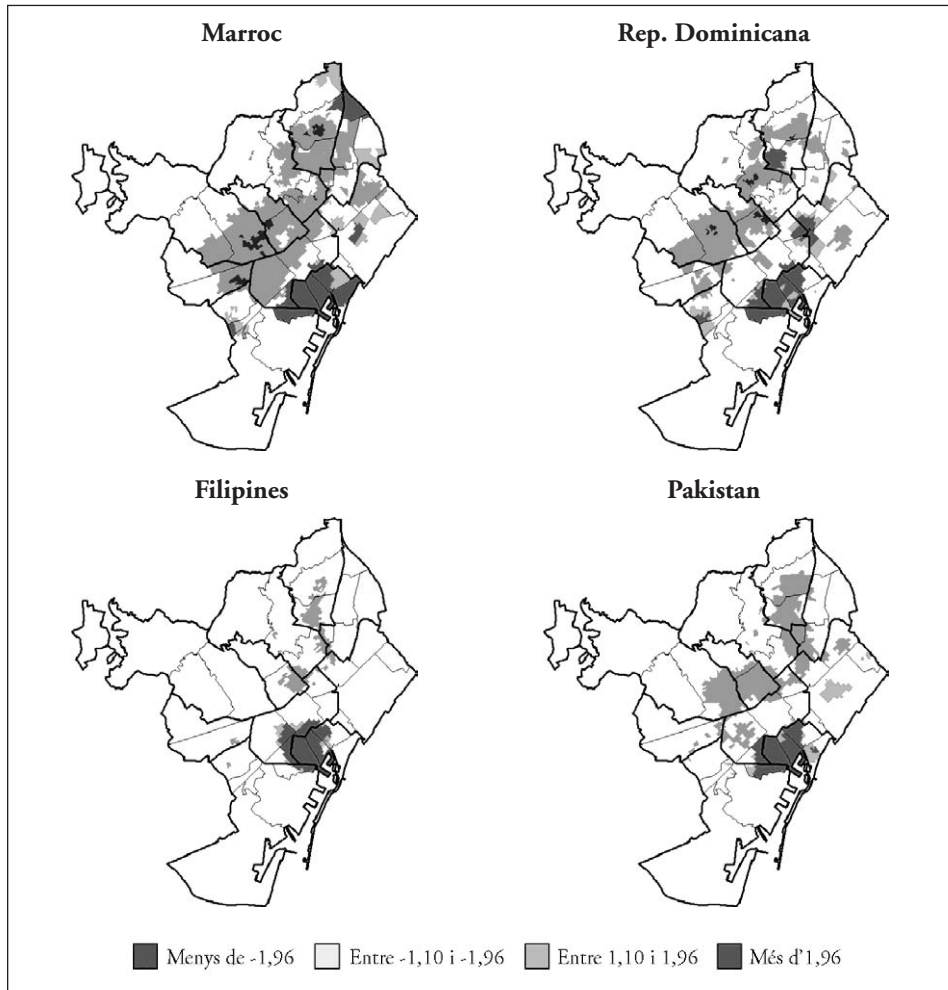
4. La categoria socioeconòmica del Cens de 2001 ens proporciona nou agrupacions, que s'han reduït en quatre: alta, mitjana-alta, mitjana-baixa i baixa (vegeu Pujadas i García, 2005).

Figura 3
Distribució territorial de les principals nacionalitats a Barcelona,
2001, segons la secció censal

Continua

Figura 3 (continuació)
Distribució territorial de les principals nacionalitats a Barcelona, 2001, segons la secció censal

Font: Cens de població de 2001, amb dades de l'INE. Elaboració pròpia.

tre grans categories: analfabets; estudis primaris; estudis secundaris i estudis superiors. Com a variable de referència s'ha triat la categoria d'estudis primaris, representada en totes les nacionalitats.

Dues variables més fan referència a l'**estructura de la llar**. Aquesta s'ha considerat com un dels factors que intervenen en la segregació, des d'una vessant demogràfica (Rhein, 1988), i a partir de la seva estructura i dimensió. D'una banda s'ha utilitzat la divisió en cinc categories del tipus de llars (vegeu Laslett, 1972): unipersonals, sense nucli, nuclears simples, nuclears complexes i múltiples, entenent que la pertinença a una estructura de la llar sobrerepresenta-

da en una etapa primerenca del procés migratori (Domingo, Brancós i Bayona, 2002), és a dir, llars sense nucli, llars nuclears complexes i llars múltiples, pot trobar-se relacionada positivament amb la concentració. Al mateix temps, s'ha considerat si l'individu resideix en una llar amb **presència de població de nacionalitat espanyola** o bé en una llar on tots són estrangers. D'entrada es podria esperar una major propensió a la concentració entre aquelles llars compostes tan sols per població estrangera. L'estructura nuclear simple i les llars on no tots són estrangers són les que s'han escollit com a referència.

Totes aquestes variables s'han tractat conjuntament en un model de regressió logística (vegeu la taula 4). Les tres variables restants que s'havien seleccionat s'han decidit tractar en un model a part (vegeu la taula 5). Aquestes tres variables esmentades fan referència al **règim de tinença de l'habitatge**, a la **densitat d'ocupació** i amb la **qualitat de l'habitatge**, i no es troben lligades de manera estreta a l'individu, i sí a l'habitatge on resideix. L'habitatge, sota el prisma de l'estructura del mercat immobiliari de la ciutat s'ha considerat com un dels components explicatius de la segregació i concentració de la població estrangera (Kemper, 1998). Així, la intenció del model és definir el tipus i qualitat de la residència vinculada a la concentració. En la **tinença** es consideren tres categories, propietat (que serà la categoria de referència), lloguer i altres situacions, que tot i els pocs casos amb que compta aquesta variable, no s'ha pogut relacionar en la concentració amb cap de les altres dues. L'accés a la propietat teòricament s'hauria de trobar estretament associada a una menor concentració residencial. En segon lloc tenim l'**estat de l'habitatge**, variable del Cens d'habitatges recollida pels agents censals, i per tant deslligada de la percepció dels seus residents. S'ha dividit la variable en dues, és a dir, si es considera l'estat de l'habitatge com a bo o no. La categoria de referència utilitzada ha estat la segona. L'accés a un habitatge en millors condicions s'hauria d'enllaçar amb la desconcentració per la majoria de nacionalitats. En tercer lloc, s'ha calculat la variable de **densitat**, posant en relació la superfície de l'habitatge amb el nombre de residents en aquest. Quatre categories han estat considerades: menys de deu metres quadrats per habitant, entre deu i vint, entre vint i trenta, i més de trenta. La primera d'elles coincideix amb el llinar considerat en la sobreocupació (Colectivo Ioé, 2005; Myers i Baer, 1996), i que s'estima connectada amb la concentració. És aquesta mateixa categoria la que s'ha fet servir com a referència per la majoria de nacionalitats: entre les europees comunitàries, la poca representativitat d'aquesta entre el total de residents ens ha fet variar la categoria de referència, recorrent a la categoria situada en l'extrem contrari.

En les taules 4 i 5 es presenten els resultats de les regressions logístiques. Únicament s'han mostrat aquelles variables que han estat significatives en el model conjunt, obviant-ne les altres. S'ha de considerar que les *Exp(?)* són els coeficients exponencials de la regressió logística, presentats d'aquesta manera per facilitar-ne la lectura (també coneguts com a *odd ratio*). Els resultats es lleixen prenent el valor 1 com a absència de diferència, que indicaria que es

comportaria com la categoria de referència de la variable, si se situa per sobre d'aquest valor ens indicarà una major concentració associada a aquesta variable, i per sota una menor concentració. El valor *Sig.* que l'acompanya ens informa de la significació de la categoria, entenent que és realment significativa quan es troba per sota de 0,05 i que no podem assegurar la seva influència en els valors que se situen per sobre.

L'anàlisi dels resultats

Els resultats de la regressió logística es presenten a continuació per cada una de les deu nacionalitats, en primer lloc el model referit a les variables sociodemogràfiques, i en segon lloc el de les característiques de l'habitatge. Abans de passar als resultats, però, en la taula 3 es mostra la proporció de residents de cada nacionalitat que trobem en les seccions censals definides com a concentrades. Aquestes proporcions, oscil·len entre un màxim del 71,9% dels filipins fins a un mínim del 24,6% dels argentins, considerant tan sols la població de setze anys i més (amb una gradació entre nacionalitats i unes proporcions de residents concentrats que ens recorda de manera evident la de l'índex de segregació abans presentat). S'ha de considerar que el fet de viure en concentració o no, delimitat a partir del valor atribuït a la secció censal, no es correspon amb viure en una mateixa zona per les nacionalitats, i sí amb una major presència de compatriotes.

Taula 3
Proporció dels residents en seccions censals definides com a concentrades per cadascuna de les nacionalitats

Nacionalitat	(%)	Nacionalitat	(%)
Alemanya	47,9	Itàlia	43,3
Argentina	24,6	Marroc	51,8
Colòmbia	25,5	Pakistan	68,7
Equador	33,5	Perú	39,3
Filipines	71,9	República Dominicana	42,0

Font: Elaboració pròpia a partir de l'estadístic Gi(d)* i les dades del Cens de 2001 (Idescat).

Per un cantó, els models referits a les nacionalitats europees comunitàries ens aporten resultats en una mateixa direcció. En els casos d'alemanys i italians, viure en seccions concentrades es correspon a viure en àrees dels districtes de Sarrià-Sant Gervasi, l'Eixample i en algunes zones de Ciutat Vella (en un procés incipient de gentrificació l'any 2001). Entre un quaranta-tres i quaranta-vuit per cent d'aquests els trobem en seccions de concentració. Les característiques que ens informen d'una major probabilitat de trobar-se en aques-

Taula 4
Model explicatiu de la incidència de la concentració territorial entre la població de nacionalitat estrangera a Barcelona, 2001

Edat	Alemanya		Itàlia		Argentina		Colòmbia		Equador		Perú		Marroc		Rep. Dominicana		Filipines		Pakistan	
	Exp(β)	Sig.	Exp(β)	Sig.	Exp(β)	Sig.	Exp(β)	Sig.	Exp(β)	Sig.	Exp(β)	Sig.	Exp(β)	Sig.	Exp(β)	Sig.	Exp(β)	Sig.	Exp(β)	Sig.
16-24	1,305	0,117	0,805	0,076	1,089	0,440	-	-	0,859	0,001	-	-	0,962	0,574	-	-	0,837	0,156	-	-
25-44	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	-	-	ref.	ref.	-	-	ref.	ref.	-	-	ref.	ref.	-	-
45 i més	1,675	0,003	1,291	0,047	0,803	0,098	-	-	0,827	0,010	-	-	1,393	0,000	-	-	0,676	0,007	-	-
Tipologia de la llar																				
Unipersonals	0,485	0,000	1,124	0,257	1,608	0,000	0,921	0,613	0,714	0,047	0,664	0,003	0,804	0,078	0,786	0,233	0,673	0,141	1,839	0,015
Sense nucli	0,691	0,008	1,176	0,095	1,667	0,000	1,371	0,003	1,316	0,006	0,855	0,065	0,895	0,176	0,828	0,149	1,410	0,022	1,607	0,010
Nuclears simples	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.
Nuclears complexes	1,008	0,955	0,785	0,016	1,248	0,041	1,356	0,002	1,711	0,000	1,181	0,013	0,834	0,014	1,303	0,011	1,645	0,000	1,329	0,138
Múltiples	1,388	0,258	0,669	0,022	1,298	0,081	1,432	0,000	1,710	0,000	1,228	0,009	1,118	0,232	1,27	0,028	1,731	0,000	1,454	0,067
Activitat																				
Inactius	1,264	0,027	1,253	0,012	-	-	0,928	0,406	0,807	0,002	1,010	0,907	-	-	0,815	0,148	-	-	-	-
Aturats	0,613	0,008	0,655	0,002	-	-	1,234	0,049	0,897	0,185	0,724	0,004	-	-	1,373	0,038	-	-	-	-
Ocupats (cat. baixa)	0,822	0,195	0,79	0,019	-	-	1,268	0,004	0,881	0,04	0,962	0,607	-	-	1,001	0,993	-	-	-	-
Ocupats (cat. alta)	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.
Presència Nacionals																				
Algún estranger	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.
Tots estrangers	2,229	0,000	1,328	0,000	-	-	1,142	0,040	1,255	0,000	1,382	0,000	-	-	1,474	0,000	2,496	0,000	-	-
Estudis																				
Analfabets	-	-	2,674	0,028	3,545	0,003	-	-	1,026	0,892	-	-	1,266	0,035	0,871	0,603	1,44	0,437	0,751	0,098
Primaris	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.
Secundaris	-	-	1,757	0,000	1,126	0,236	-	-	0,815	0,000	-	-	0,676	0,000	0,826	0,024	0,757	0,003	0,904	0,322
Superiors	-	-	2,485	0,000	0,972	0,785	-	-	0,775	0,000	-	-	0,495	0,000	0,738	0,019	0,685	0,002	0,654	0,004
Sexe																				
Homes	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.
Dones	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,829	0,018	0,765	0,002	-	-

Font: Cens de població de 2001, elaboració pròpia.

Taula 5
Model explicatiu de la incidència de la concentració territorial entre
la població de nacionalitat estrangera a Barcelona, 2001

	Rep.																				
	Alemanya		Itàlia		Argentina		Colòmbia		Equador		Perú		Marroc		Dominicana		Filipines		Pakistan		
	Exp(β)	Sig.	Exp(β)	Sig.	Exp(β)	Sig.	Exp(β)	Sig.	Exp(β)	Sig.	Exp(β)	Sig.	Exp(β)	Sig.	Exp(β)	Sig.	Exp(β)	Sig.	Exp(β)	Sig.	
Densitat																					
<10 m ² /persona	0,567	ref.	0,161	0,000	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.
10-20	0,452	0,000	0,417	0,000	0,504	0,000	0,822	0,004	0,695	0,000	1,302	0,000	0,659	0,000	0,685	0,000	0,720	0,003	0,598	0,000	0,000
20-30	0,647	0,000	0,514	0,000	0,515	0,000	0,660	0,000	0,635	0,000	1,030	0,739	0,539	0,000	0,464	0,000	0,543	0,000	0,694	0,008	0,000
>30	ref.	ref.	ref.	ref.	0,591	0,000	0,532	0,000	0,414	0,000	0,793	0,013	0,423	0,000	0,417	0,000	0,210	0,000	1,028	0,845	0,000
Tinença																					
Propietat	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.
Lloguer	0,764	0,002	-	-	1,461	0,000	1,211	0,019	1,093	0,138	1,213	0,001	1,343	0,000	1,154	0,100	1,558	0,000	-	-	-
Altres	0,723	0,204	-	-	1,992	0,003	0,404	0,000	0,803	0,116	0,428	0,000	1,086	0,664	0,331	0,000	0,711	0,220	-	-	-
Estat de l'Edifici																					
No bo	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.	ref.
Bo	-	-	-	-	0,473	0,000	0,574	0,000	0,612	0,000	1,333	0,000	0,375	0,000	0,545	0,000	0,280	0,000	0,535	0,000	0,000

Font: Cens de població de 2001, elaboració pròpia.

tes àrees passen per: 1) viure en llars on tots els seus components són estrangers (amb una menor intensitat entre els italians), 2) tenir nivells d'estudis més elevats (italians), no essent significatiu pels alemanys, 3) ser major de quaranta-cinc anys, que ens pot indicar un període d'estada major a la ciutat, 4) viure en llars nuclears simples, la resta de llars es troben relacionades amb la no concentració; 5) trobar-se inactius, mentre que una activitat en categories baixes o trobar-se aturat es trobarien relacionades amb una major dispersió; i 6) el sexe no esdevé significatiu en cap de les nacionalitats.

Aquests resultats ens reafirmen la idea que els residents europeus comunitaris mostren unes pautes residencials que es poden equiparar als barcelonins amb majors possibilitats econòmiques. El nivell d'estudis o la categoria de l'activitat funcionen en aquesta direcció. En sentit contrari, el fet de no viure en concentració es relaciona amb viure en llars amb espanyols, amb un nivell d'estudis menor, i amb viure en tipologies de la llar com les unipersonals o sense nucli per als alemanys. Per als italians, en aquesta darrera variable, la dispersió es relaciona amb les llars complexes i múltiples, on s'hauria de comprovar quin és l'efecte del país de naixement en aquesta variable (en referència a l'alta proporció d'italians nascuts a l'Argentina, que poden mostrar unes estructures de la llar més relacionades amb un estadi inicial del procés migratori).

Entre els residents no comunitaris, es destaca: 1) la importància del tipus de la llar en la distribució és major de l'esperada, ja que intervé en gairebé totes les nacionalitats. Les llars nuclears simples, és a dir, aquelles formades per parelles o monoparentals amb o sense fills sense altres residents a la llar, són les que es relacionen preferentment amb la dispersió, en alguns casos essent el tipus de llar més lligat amb aquest fet, i que podria correspondre's amb una segona etapa del procés migratori, amb un major assentament que es relaciona amb la dispersió, amb la reunificació familiar o amb la composició d'una nova llar. Tant sols entre els marroquins les llars nuclears simples es relacionen amb la concentració; 2) a major edat, menor concentració. L'edat és un factor que intervé de manera prou important en la no concentració, podent ser un reflex de l'any d'arribada al país, a excepció altra vegada dels marroquins; 3) el sexe és únicament determinant en les nacionalitats amb desequilibris més acusats quan aquests es corresponen amb una presència de dones molt més nombrosa (filipines i dominicanes), i es relaciona amb la dispersió; 4) un major nivell d'estudis és sinònim, generalment, de dispersió, amb una intensitat força notable per marroquins o pakistanesos. Les característiques sociodemogràfiques del col·lectiu mantindran una gran importància en la dispersió; i 5) l'activitat únicament és significativa entre els llatinoamericans, tot i que no sempre en el mateix sentit en funció de la dispersió existent en les característiques dins de la nacionalitat considerada (la dispersió de les ocupacions altes pels colombians), o de la presència a Ciutat Vella (equatorians i peruans).

En el segon model, on s'observa l'efecte de les característiques de l'habitatge, trobem que el seu estat, a excepció dels alemanys i italians, intervé per la resta de nacionalitats en el model explicatiu. Entre els estrangers comunitaris,

l'estat de l'edifici no es relaciona amb la presència en unes seccions o altres del municipi, coincidint amb una qualitat de l'habitatge força elevada general. En una nacionalitat més, aquesta variable intervé de manera positiva en la concentració, és a dir, les possibilitats de trobar-se concentrat augmenten si l'estat de l'edifici és bo. És el cas dels peruans, on les seccions de concentració no es corresponen amb una presència a Ciutat Vella, coincidint amb una de les nacionalitats amb major temps d'estada a la ciutat. Per la resta de nacionalitats, el fet d'accedir en un edifici en bones condicions està en connexió amb la desconcentració, amb valors prou significatius (entre el 0,28 dels filipins i el 0,61 dels equatorians), i de pes superior que qualsevol de les categories sociodemogràfiques del model anterior.

La segona variable, la densitat, intervé en el model de les deu nacionalitats. S'han utilitzat categories de referència diferents en funció de la nacionalitat. Així, entre els europeus comunitaris, i en comparació a aquells que disposen de més de trenta metres quadrats per cap, la concentració és menor. És a dir, la categoria de referència és la que es relaciona millor amb la concentració. Per la resta de nacionalitats, un increment en els metres quadrats disponibles s'associa sempre amb una menor concentració. Entre els peruans difereix lleugerament la situació, la major concentració es produeix en els que disposen d'entre 10 i 20 metres quadrats, per sobre es tendeix a la desconcentració. Concentració i sobreocupació es trobaran estretament relacionats pels estrangers extracomunitaris, amb independència dels valors de segregació abans esmentats, evidenciant un feble lligam entre valors de segregació i condicions d'habitabilitat (Bayona, 2007)

Finalment, la tercera variable és la tinença. De les variables que s'han introduït en aquest segon model és la que intervé en menys ocasions, en vuit de les deu nacionalitats. La tinença no és significativa entre equatorians i pakistanesos (ambdós casos caracteritzats per l'arribada recent, al voltant de l'any 2001, i el predomini del lloguer), però tampoc entre els dominicans ni entre els italians.

Per la resta de nacionalitats, la propietat es relaciona amb la concentració en el cas dels alemanys, mentre que lloguer i concentració es trobaran vinculats en la resta (en un valor que arriba entre els filipins a trobar-se en un 58%). Un habitatge en lloguer és sinònim de viure en concentració. Canvis en el règim d'accés a l'habitatge poden trobar-se estretament relacionats amb la dispersió, o com a mínim amb un canvi de residència en el municipi que signifiqui canviar de barri.

Conclusions: la recent arribada i el mercat d'habitatge com a determinants de la distribució

Els principals canvis en la distribució espacial de la població de nacionalitat estrangera durant els anys noranta a la ciutat de Barcelona es resumeixen en el desplaçament de les zones amb major presència d'estrangers des dels districtes

amb millor renda i qualitat de l'habitatge, cap aquells caracteritzats per una renda més baixa i pitjors condicions del parc d'habitatges. Aquesta evolució està lligada a l'increment dels fluxos migratoris i el canvi en la composició de la població estrangera, en especial al decreixent pes dels europeus comunitaris. El centre històric, en el districte de Ciutat Vella, esdevé llavors el principal punt d'implantació de residents estrangers, paper relacionat directament amb la funció d'acollida de la immigració extracomunitària que exerceix, sobretot, fins a 2001. Des d'aquest recompte en endavant, són els barris construïts en la dècada dels seixanta a raó d'antics processos migratoris els que adquireixen, cada cop més, un paper més rellevant en la distribució, coincidint amb una major assentament a la ciutat.

L'entrada en aquests barris es produeix tant per la major dispersió territorial que mostren els col·lectius americans i europeus extracomunitaris, com per un segon moment d'inserció entre els africans i la majoria de nacionalitats asiàtiques. Les característiques del parc d'habitatges i l'assentament lligat a un segon moment del procés migratori semblen determinants en la distribució en un barri o altre de la ciutat. Per sobre d'altres fets, la concentració i segregació en el territori s'han de relacionar directament, a hores d'ara, amb els diferents etapes del procés migratori.

En aquest sentit, les dades del Cens de 2001 ens informen, per sobre d'altres fenòmens, de la recent arribada de la població de nacionalitat estrangera a la ciutat. És per tant, un bon instrument per observar aquest primer moment d'incorporació a Barcelona de la major part d'estrangers. L'anàlisi de les característiques socioeconòmiques dels residents estrangers ens aporten un element interpretatiu essencial en la concentració. Aquestes condicionen, i condicionaran encara més en un futur proper les pautes territorials d'assentament.

Així, per les nacionalitats europees comunitàries, la concentració territorial es troba associada amb majors possibilitats econòmiques, repetint el model residencial de les classes més benestants de la ciutat. Únicament entre els més joves, i en els darrers anys, apareix Ciutat Vella com a espai d'implantació, fet lligat a una revalorització del centre urbà. Per la resta de nacionalitats, la dispersió es troba relacionada amb uns nivells educatius superiors per bona part de les nacionalitats, i possiblement amb un major temps d'estada a la ciutat.

Les característiques del mercat immobiliari esdevenen llavors determinants en la distribució, i especialment en la concentració en el territori. L'accés a l'habitatge, especialment entre els primers migrants, condiciona per sobre d'altres variables la distribució espacial de la població estrangera. La tinença de l'habitatge, en un context com el barceloní on la propietat és majoritària, provoca que la preeminència del lloguer coincidint amb uns estadis inicials caracteritzats per la recent arribada a la ciutat, sigui la variable discriminant més destacada. Això que és cert per l'any 2001, no té perquè reproduir-se amb posterioritat, ni de la mateixa manera per a totes les nacionalitats. Les reduïdes dimensions del mercat immobiliari en règim de lloguer, conjuntament amb

un major assentament a la ciutat, han de redistribuir la població estrangera en el municipi en funció de les seves possibilitats econòmiques. L'accés a un habitatge en millors condicions (més metres quadrats i un millor estat), o el canvi de tinença cap a la propietat (reproduint la pauta de la resta de barcelonins), significarien una major presència en altres barris del municipi. Aquest fet, que ja s'acompleix en major mesura entre els europeus comunitaris i els americans, progressivament s'hauria d'anar generalitzant per la resta de població de nacionalitat estrangera, i estaria al darrera dels intensos creixements dels percentatges d'estrangers que s'observen en barris perifèrics de la ciutat, o fins i tot dels forts creixements dels municipis veïns.

Bibliografia

- AMERSFOORT, Hans van (1987). "Résidence et groupes ethniques dans les villes néerlandaises: classe, race, ou culture?". *Revue Européenne des Migrations Internationales* [Poitiers], vol. 3, núm. 3, p. 91-115.
- ANSELIN, L. (1995). "Local Indicators of Spatial Association-LISA". *Geographical Analysis* [Columbus, Ohio], núm. 27 vol. 2, p. 93-115.
- BAYONA, Jordi (2007). "La segregación residencial de la población extranjera en Barcelona: ¿una segregación fragmentada?". *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales* [Barcelona], vol XI, núm. 235. <<http://www.ub.es/geocrit/sn/sn-235.htm>>
- BAYONA, Jordi (2006). *Factors sociodemogràfics de la distribució espacial de la població de nacionalitat estrangera a Barcelona*. Tesis Doctoral. Departament de Geografia de la UAB.
- BAYONA, Jordi; BLANCO, Maria José (2004). "Pautes d'associació en l'espai de la població de nacionalitat estrangera a Barcelona". *Documents d'Anàlisi Geogràfica* [Bellaterra], núm. 43, p. 107-122.
- BAYONA, Jordi; DOMINGO, Andreu (2005). "Actividad y territorio: la localización de la población extranjera en Barcelona". *Cuadernos de Geografía* [València], núm. 77, p. 19-40.
- BRUN, Jacques (1994). "Essai critique sur la notion de ségrégation et sur son usage en géographie urbaine". A: BRUN, Jacques; RHEIN, Catherine [eds.] *La ségrégation dans la ville*. París: L'Harmattan, p. 21-58.
- CASTLES, Stephen; KOSACK, Godula (1984). *Los trabajadores inmigrantes y la estructura de clases en la Europa Occidental*. Mèxic DF: Fondo de Cultura Económica.
- CLARK, William A. (1986). "Residential Segregation in American Cities: A Review and Interpretation". *Population Research and Policy Review* [Dordrecht], núm. 5; p. 95-127.
- COLECTIVO IOÉ (2005). *Inmigración y vivienda en España*. Madrid: Ministerio de Asuntos Sociales. Documentos del Observatorio Permanente de la Inmigración.

- DOMINGO, Andreu (2006). "La immigració actual a Espanya". A: SERAFI BERNAT, Joan; GIMENO, Celestí [eds.] *Migración e interculturalidad. De lo global a lo local*. Castelló de la Plana: Univesitat Jaume I, p. 93-120.
- DOMINGO, Andreu; BAYONA, Jordi (2002). "Habitatge i assentament de la població de nacionalitat estrangera als barris de Barcelona, 1991-2001". *Qüestions d'Habitatge*, núm. 8 [Patronat Municipal de l'Habitatge de l'Ajuntament de Barcelona].
- DOMINGO, Andreu; BRANCÓS, Inès; BAYONA, Jordi (2002). "Estrategias migratorias y estructuras del hogar en Cataluña, 1996". *Papers de Demografia* [Bellaterra], núm. 202.
- ESTEVE, Albert (2005). "Concentración y asociación espacial del poblamiento: una aplicación a Cataluña en el siglo XX". *Estudios Geográficos* [Madrid], tom LXVI, núm. 259, p. 481-505.
- GETIS, Arthur; ORD, J. Keith (1992). "The Analysis of Spatial Association by Use of Distance Statistics". *Geographical Analysis* [Columbus, Ohio], núm. 24 vol. 3, p. 189-206.
- HARVEY, David (1989). *The Urban Experience*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- KEMPEN, Ronald Van; ÖZÜEKREN, Sule (1998). "Ethnic Segregation in Cities: New Forms and Explanations in a Dynamic World". *Urban Studies*, vol. 35, núm. 10, 1998, p. 1.631-1.656.
- KEMPER, Franz-Josef (1998). "Restructuring of Housing and Ethnic Segregation: Recent Developments in Berlin". *Urban Studies*, vol. 35, núm. 10, p. 1.765-1.789.
- KESTELOOT, Christian; Van der HAEGEN, Herman (1997). "Foreigners in Brussels 1981-1991: Spatial Continuity and Social Change", *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* [Amsterdam], vol. 88, núm. 2, p. 105-119.
- LASLETT, Peter (1972). "Introduction: The History of the Family". A: LASLETT, P. [ed.] *Household and Family in Past Time*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 1-86.
- MASSEY, Douglas S. (1996). "The Age of Extremes: Concentrated Affluence and Poverty in the Twenty-First Century". *Demography* [Chicago], vol. 33, núm. 4, p. 395-412.
- MUÑOZ-PÉREZ, Francisco; IZQUIERDO, Antonio (1989). "L'Espagne, pays d'immigration". *Population* [París], vol. 2, p. 257-289.
- MYERS, Dowell; BAER, William (1996). "The Changing Problem of Overcrowded Housing". *Journal of the American Planning Association* [Cambridge, Mass.], vol. 62, núm. 1, p. 66-85.
- ORD, J. Keith; GETIS, Arthur (1995). "Local Spatial Autocorrelation Statistics: Distributions Issues and Application". *Geographical Analysis* [Columbus, Ohio], núm. 27, vol. 4, p. 287-305.
- PASCUAL, Àngels; CARDELÚS, Jordi (1998). "Migracions a Catalunya: entre la mobilitat i l'assentament". A: GINER, Salvador [dir.] *La Societat Catalana*,

- p. 189-200, Barcelona: Generalitat de Catalunya, Institut d'Estadística de Catalunya.
- PÉREZ, Maria del Mar (2004). "La Llei d'Estrangeria i l'accés a les dades del Padró". A: AJA, Eliseo; NADAL, Mònica [dirs.] *La immigració a Catalunya avui. Anuari 2003*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill, p. 71-82.
- PUJADAS, Isabel; GARCÍA, Arlinda (2005). "Movilidad residencial y polarización social: la diferenciación de los nuevos espacios residenciales en la Región Metropolitana de Barcelona". A: *Espacios públicos, espacios privados: un debate sobre el territorio. Actas del XIX Congreso de la AGE*. Santander, Cd-ROM.
- PUMARES, Pablo (2003). "La inmigración en España: perspectivas desde el territorio". A: AUBARELL, Gemma [dir.] *Perspectivas de la inmigración en España. Una aproximación desde el territorio*. Barcelona: Icària-Antrazyt, p. 177-204.
- SALT, John, CLARKE, James; SCHMIDT, Sandra (2000). *Patterns and trends in international migration in Western Europe*. Brusel·les: Eurostat, European Commission.
- RHEIN, Catherine (1998). "The Working Class, Minorities and Housing in Paris, the Rise of Fragmentations". *Geojournal* [Dordrecht], núm. 46, p. 51-62.
- VÁZQUEZ VARELA, Carmen (2003). "Inmigración extranjera y renta familiar disponible en la Comunidad de Madrid: pautas de localización y relaciones espaciales". A: MORENO, Antonio [coord.] *La distribución espacial de la renta en la Comunidad de Madrid*. Madrid: Instituto de Estadística. Comunidad de Madrid.